

KÖNYVISMERTETÉS - BOOK REVIEW

Vincze Zoltán: *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2014, 812 oldal, 222 kép.

Tudománytörténeti munkákban oly szegényes szakirodalmunk fontos kiadvánnyal gazdagodott: korábbi részlettanulmányai, régészportréi után¹ Vincze Zoltán imponáló monografikus művet adott közre a kolozsvári régészeti iskoláról. Úgy hozta a sors, hogy éppen e megkésett méltatás szerkesztése közben érkezett a szomorú hír, hogy Vincze Zoltán (1940. november 27. – 2018. április 4.) eltávozott az élők sorából. Könyvismertetéssel, hagyományos nekrológ helyett, tisztelegni szeretnék a szerző, egykori egyetemi évfolyamtársam emléke előtt is.

A magyarországi régészskörökben kevésbé ismert szerző a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen kezdte tanulmányait 1957-ben, és 1962-ben az immár Babeş-Bolyai névre keresztelt, államhatalmi szóval egyesített egyetemen államvizsgázott. Vincze Zoltán régésznek készült, ám pályája úgy alakult, hogy kenyerét történelemtanárként kellett megkeresnie. Kiváló pedagógusként tartották számon, nemzedékek sorába oltotta be a múlt iránti érdeklődést. Tankönyvszerzőként is kitűnt: a romániai magyar nemzeti kisebbség történetéről László Lászlóval közösen írott munkáját (Kolozsvár, 1999, 2005) sokáig használták Erdély magyar tannyelvű iskoláiban. Az 1960-as évektől rendszeresen közölt ismeretterjesztő cikkeket, művelődéstörténeti írásokat különböző erdélyi lapokban, folyóiratokban. A rendszerváltás után Vincze Zoltán tevékenyen részt vett a megújult Erdélyi Múzeum-Egyesület

munkájában, alapító tagja volt a romániai magyar régészeket tömörítő Pósta Béla Egyesületnek. Tudománytörténeti kutatásaiban egykori közös tanáraink, Ferenczi István és Jakó Zsigmond ösztönözték, támogatták. Indíttatásukra az 1990-es évektől Vincze Zoltán figyelmét Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolája történetének és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára múltjának a feltárására összpontosította. Ennek a kitartó, aprólékos levéltári munkának a megkoronázása a kötet, amelyre az alábbiakban szeretném felhívni a figyelmet.

A könyv kiadását másfél évtizedes szorgalmas adatgyűjtés, -rendezés és rendszerezés előzte meg, amibe – tehetsége szerint – a Vincze család apraja-nagyja is bekapcsolódott (a szerző szavaival: „póstabélázott”). Az egykor Pósta Béla vezette intézetek iratait, tárgyi hagyatékát ma több intézmény őrzi: az Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Kolozsvár), az EME iratait befogadó levéltárak, mint a Román Állami Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága (Kolozsvár) és a Magyar Országos Levéltár (Budapest), de említhetnénk Debrecen, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Sepsiszentgyörgy, Szeged stb. múzeumait, könyvtárait is. Ezekhez adódnak a Pósta Béla és tanítványainak, munkatársainak (Buday Árpád, Kelemen Lajos, Kovács István, Roska Márton és mások) személyes hagyatékából származó anyagok, dokumentumok, amelyeket az említett kolozsvári intézmények, az MNM, az MTA Könyvtára, az OSzK, valamint magánalapítványok gyűjteményeiből kellett „kibá-

¹ Lásd pl. VINCZE 2002, 2004, 2009, 2013, 2016.

nyászni". A könyv szövegében hivatkozott vagy a kötet kiegészítéseként csatolt iratok, dokumentumok java része első közlés. A szerző önértékelése szerint: „Jelen kötet a felsorolt intézményekben őrzött adatok javát, valamint a vonatkozó irodalom eredményeinek sűrített – tudásunk szerint: hiteles – változatát tartalmazza.” Továbbá: „E könyv jószerével csak adatok egymás mellé állítására vállalkozik. Teszi ezt azzal a szándékkal, hogy a kínálkozó kutatási téma felé irányítsa a mélyszántás gondolatát melengető tudós főket” (10–11. oldal).

Vincze Zoltán munkája hiánypótló, hiszen – tudomásom szerint – Csorba Csaba majd' 50 évvel ezelőtt megjelent tanulmánya² óta senki sem méltatta érdemben a Pósta Béla alapította iskola jelentőségét. Elgondolkodtató, hogy a magyar régészetnek szentelt, az ezredforduló alkalmából kiadott összefoglaló munka – igaz, eleve szűkre szabott – kutatástörténeti alfejezetében is csak egy zárójelbe tett félmondat meg egy véletlenszerűen mellékelte fénykép utal Pósta Bélára.³ Apróságoknak tűnhet, de szerintem az is sokatmondó, hogy a Pósta által létrehozott kolozsvári intézetet székhelyestől, gyűjteményestől, könyvtárostól együtt „megöröklő” román régészet egyik jelesnek tartott mai képviselője (aki évtizedekig munkatársa, sokáig igazgatója volt az Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeumnak) P. Béla néven említi a tordosi lelőhely hitelesítő ásatását tanítványa, Roska Márton társaságában megejtő iskolaalapító régészt.⁴ Vincze Zoltán könyve remélhetőleg hozzásegíti a mai nemzedéket a magyar régészet története egy fontos fejezetének méltóbb megismeréséhez.

Előljáróban érdemes megjegyeznünk, hogy az addig a fővárosban összpontosuló magyar tudományos életben fordulópontot jelentett a Kolozsvári Egyetem létrehozása 1872-ben. Elmondható, hogy rövid idő alatt, a 19. század végére Kolozsvár sok tekintetben a tudományos élet budapestihez mérhető központjává vált. A Ferenc József Tudományegyetem tekintélyét, rangját olyan tudós tanárok alapozták meg – hogy csak néhányukat említsük –, mint Kanitz Ágoston (1843–1896) botanikus, az MTA levelező tagja, a *Magyar Növénytani Lapok* elindítója, Böhm Károly (1846–1911) filozófus, a *Magyar Philosophiai Szemle* alapítója, a matematikai-fizikai iskolát teremtő Farkas Gyula (1847–1930), az idegsvöetani kutatásairól ismert Apáthy István (1863–

1922), valamint olyan neves történészek, mint Márki Sándor (1853–1925) és Szádeczky-Kardoss Lajos (1859–1935), mindketten az MTA tagjai. Ehhez a tudományos műhelyhez csatlakozott a régészeti iskolát teremtő Pósta Béla, akit 1899 tavaszán neveztek ki a kolozsvári egyetem tanárává.

Pósta Béla nem volt erdélyi. Kecskeméten született 1862. augusztus 22-én. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte; Torma Károly mellett főleg a klasszika archeológiával és a római provinciális régészettel került kapcsolatba. 1883-ban – egyetemi hallgatóként – a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségosztályának napidíjasa lett, két év múlva pedig állandó alkalmazottja. Kezdetben az éremtárban dolgozott Réthy László és Kuzsinszky Bálint mellett, doktori disszertációját is a numizmatika tárgyköréből írta.⁵ Ezt követően múzeumi segédőrként, 1895-től múzeumőrként dolgozott Pulszky Ferenc igazgató és Hampel József érem- és régiségosztályi igazgató őr irányítása alatt. Pósta Béla érdeklődése, tevékenységi területe eközben mindinkább a régészet felé tolódott, feladata is a régiségtár kezelése lett. A kolozsvári kinevezését megelőző bő évtized az intenzív régészeti terepmunka időszaka volt számára, melynek során számos hitelesítő, próba- és mentőásatást, nagyobb arányú feltárást végzett. A kutatott lelőhelyek között találunk településeket és temetőket a neolitikum időszakától kezdve a középkorig. Ekkor alakulnak ki kutatási alapelvei, módszerei, amelyek később tovább finomultak, és amelyeket aztán továbbadott tanítványainak és megkövetelt munkatársaitól is. Az ásatás során nagy figyelmet szentelt mind a horizontális leletkörülmények, mind a stratigráfiai viszonyok megfigyelésének, rögzítésének, értelmezésének; a leletanyag feldolgozása során pedig előszeretettel alkalmazta a tipológiai és az összehasonlító módszert. Ugyanakkor nagyobb lélegzetű, összefoglaló munkákat is közölt.⁶ Ismereteit külföldi tanulmányutakkal gyarapította. Órá bízták a Zichy Jenő 1895–1896. évi oroszországi utazásai során gyűjtött és a Magyar Nemzeti Múzeumba került anyag rendezését, leírását,⁷ majd 1897 szeptembere és 1899 augusztusa között maga is részt vett a III. expedíció munkájában. Erről szóló beszámolója csak évek múlva jelent meg,⁸ de tapasztalatairól „menet közben” is tudósította az *Archaeologiai Értesítő* olvasóit.⁹ A kelet-európai síkság, a Kaukázus elő-

² CSORBA 1971.

³ Lásd VÉKONY 2003, 19.

⁴ Lásd LAZAROVICI-MERLINI 2008, 41.

⁵ PÓSTA 1886.

⁶ PÓSTA 1897a.

⁷ PÓSTA 1897b.

⁸ PÓSTA 1905.

⁹ PÓSTA 1898a–b.

tere és a Turáni-alföld régészeti emlékanyagának megismerése életre szólóan elkötelezte a Kárpát-medence ős- és ókori, népvándorlás és honfoglalás kori hagyatéka keleti párhuzamainak, kapcsolatainak kutatása iránt. Elmondható, hogy Pósta Béla professzori kinevezésével érett, jól képzett, széles kitekintésű szakember foglalta el 1899-ben a kolozsvári egyetemen akkor létrehozott régészeti tanszékét.

A kolozsvári egyetemalapítás és a századvégi régészeti iskolateremtés előzményei között számon kell tartanunk az erdélyi tudományosság-
nak s ezen belül a régiséggyűjtésnek-régiségkutatásnak is intézményes kereteket biztosító Erdélyi Múzeum-Egylet (1906-tól Egyesület) és a kapcsolódó Erdélyi Országos (1906-tól Nemzeti) Múzeum alapítását 1859-ben. A kolozsvári egyetem létrehozásakor – a két intézmény közötti együttműködési szerződés értelmében az EME tulajdonjoga fenntartásával – az egyesület gyűjteményei (a könyvtár, kéziratár, levéltár, az érem- és régiségtár, az állat-, növény- és ásványtár) az egyetem kezelésébe kerültek az ott kibontakozó kutatás és oktatás céljaira. Az EME Érem- és Régiségtárának 1862-től a jeles klasszika filológus és régész-történész Finály Henrik (1825–1898), az MTA levelező tagja volt a választott öre. Ő látta el az EME főtitkári teendőit, és ő indította el 1874-ben az Egyesület lapját, az *Erdélyi Múzeumot* is. A kolozsvári egyetem alapításakor a történelmi segédtudományok nyilvános rendes tanárává nevezték ki, és ezt a hivatását, akárcsak érem- és régiségtári vezetői tisztét haláláig betöltötte. Előadásait a paleográfia, oklevéltan, címer-
tan, pecséttan, éremtan köréből tartotta. Legismertebb művei *Az ókori súlyokról és mértékekről* (1883), valamint *A latin nyelv szótára* (1884), amelyek a 2000-es években reprint kiadásban is megjelentek. Finály foglalkozott ugyan Erdély római kori emlékeivel, pl. a verespataki (*Alburnus Maior*) aranybányákban a 18. sz. végén és a 19. sz. elején talált viaszostáblák szövegeivel, és nevéhez fűződik a sok tekintetben máig vitatott, 1889-ben előkerült első apahidai gepida fejedelmi sírlelet („Omharus-kincs”) közlése, ám nem volt gyakorló régész, nem nevelt munkatársakat, utódokat. A Finály halálával 1898-ban megüresedett történelmi segédtudomány katedrát a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kezdeményezésére – a múzeumokban mutatkozó szakemberhiány enyhítésének gondolatával is – régészeti tanszékké alakították, és ezt nyerte el Pósta Béla 1899-ben. (Megjegyzendő, hogy a kinevezésért pályázott még Finály Gábor, Finály Henrik fia, továbbá Király Pál, Kuzsinszky Bálint és Téglás Gábor, aki azonban visszalépett.) Pósta kinevezé-

se a kolozsvári hagyományoknak megfelelően nemcsak egyetemi tanárságot jelentett. Professzori státusával együtt járó megbízatásaival kapcsolatban 1899 októberében az EME választmányának küldött átiratában maga jegyzi meg, hogy a régészeti tanszék nyilvános rendes tanárává való kinevezése folytán „ipso facto az Erdélyi Múzeum-Egylet Érem- és Régiségosztályának, vagyis az egyetem érmészeti és régészeti intézetének igazgatója” is lett. Így adódott, hogy az ő személyes vezetése alatt álló, szorosán összetartozó és együttműködő két intézmény – az egyetemi tanszék és az EME Érem- és Régiségtára – alkotta azt a kettős pillért, amire Pósta Béla régészeti iskoláját építette. Kitartó, céltudatos munkájával néhány esztendő alatt a korábban rendezetlenül, szétszórtan heverő érem- és régiségtári gyűjteményekből azok folyamatos és tervszerű gyarapításával igazi Erdélyi Nemzeti Múzeumot teremtett, az eredetileg egy-személyes régészeti tanszékét pedig az egyetemi hallgatók közül válogatott munkatársak képzésével, nevelésével rangos, saját, európai színvonalú szakfolyóirattal rendelkező éremtani és régészeti intézetté alakította. Az így létrejött tudományos műhely sajnos nem lehetett hosszú életű: Erdély román megszállása, az első világháborút követő összeomlás maga alá temette nemcsak Pósta Béla két évtized megfeszített munkájával létrehozott művét, hanem sírba vitte alkotóját is. Ebbe a sikeresnek induló, de tragikusan végződő történetbe nyújt aprólékos betekintést Vincze Zoltán könyve.

Vincze Zoltán munkája nem könnyű olvasmány. (Megvallom, hogy noha már megjelenésekor úgy gondoltam, hogy ez a könyv feltétlenül ismertetésre méltó, csak többszöri nekifutásra sikerült „átrágnom” magam a kötet rengeteg tényanyagot felsorakoztató több mint 800 oldalán.) Az olvasó számára a könyvben tárgyalt adatoknak a fentebbi bevezetésben vázolt összképpé rendezését nehezíti a kötet szerkezete, ami nem időrendi megfontolásokat követ, hanem külön-külön tárgyalja Pósta Béla szerteágazó tudományos és közéleti tevékenységét, intézményépítő és iskolateremtő munkájának különböző vonatkozásait. Ugyanazokhoz a témákhoz, kérdésekhez, személyekhez kötődő adatok így más-más kontextusban többször is felbukkan(hat)nak a könyv különböző fejezeteiben. A kötet A-tól N-ig jelölt 14 fejezetre/részre tagolódik, amit Előszó (9–11. oldal) és román, továbbá angol nyelvű kivonat egészít ki (803–812. oldal). A könyv tulajdonképpeni fejezeteit az A–I részek képezik (12–578. oldal). A J-vel jelzett rész (*Források*, 579–612. oldal) a rövidítések jegyzékét és a felhasznált

bibliográfiát tartalmazza; a K (*Iratok*: 613–765. oldal) 112 hosszabb-rövidebb, 1899 és 1919 között keletkezett dokumentumot ismertet; ezt követi még az L (*Képjegyzék*: 1–222. sz., 766–774. oldal), M (*Személynévmutató*: 775–792. oldal) és N (*Helységnevmutató*: 793–802. oldal).

A könyv három részre tagolt első fejezete (A. *Örökség – felkészülés – program*, 12–42. oldal) az EME Érem- és Régiségtára, valamint a Ferenc József Tudományegyetem Érmészeti- és Régészeti Intézete tevékenységének 1899 előtti történetét tekinti át, majd bemutatja a pályakezdő Pósta Bélát és professzori kinevezése után meghirdetett kolozsvári programját. Ez utóbbinak fontosabb pontjait a régiségtár rendezése és az állományának befogadására alkalmas székhely biztosítása, kézikönyvtár létrehozása képezte, és nem utolsósorban: szakembergárda képzése annak érdekében, hogy minden gyűjteménycsoport irányítását és minden fontosabb régészeti kutatásterület oktatását arra szakosodott munkatársaira bízassa. Hogy programját hogyan sikerült megvalósítania, azt a következő fejezet tárgyalja (B. *Javadalom – helyiség – személyzet*, 43–89. oldal). A múzeumi (érem- és régiségtári) gyűjtemények sok hányattatás után csak 1912-ben kerülhettek méltó helyükre, a Mátyás király szülőháza közelében fekvő, az akkori Bástya utca 2. sz. alatti ingatlanba. (Most is ott vannak, „csak” az intézmény státusa, elnevezése változott, és az utca neve: Constantin Daicoviciu.) Bámulatra méltó, ahogyan Pósta Béla kialakította munkatársai kis csoportját. Nem próbált verbuválni innen-onnan, hanem céltudatosan, lépésről lépésre maga nevelte kiválasztottjait a legtehetségesebb és legszorgalmasabb egyetemi hallgatói közül. 1899. szeptemberében elsőként Buday Árpád II. éves hallgatót vette maga mellé, a következő két évben Kovács István és Roska Márton következett. 1911–1913 között mindhárman habilitáltak, és elnyerték a magántanári címet. Ők képezték Pósta Béla iskolájának első nemzedékét. 1908-ban Létay Balázs, 1912–1913-ban Ferenczi Sándor, Gulyás János, Herepei János kerültek a „csapatba”, ők képviselik a második nemzedéket. Az első világháborút megelőző időszak iskola- és intézményépítő munkájának mérlegét – Vincze Zoltán szavaival – így vonhatnánk meg: „Másfél évtizedes küzdelem és munka eredményeként a Pósta Béla vezetése alatt álló két intézmény arcualata gyökeresen megváltozott. Az egyszemélyes egyetemi tanszék valóságos Érmészeti és Régészeti Intézetté alakult, amelynek képzett személyzete eredményesen látta el az egyetemi oktatással kapcsolatos teendőit, és egyúttal felelősen gondoskodott a rábízott Érem- és Régiség-

tár kincseinek védelméről, feldolgozásáról” (89. oldal).

Ezt a problémakört tágítja a következő fejezet (C. *Régészeti iskola születik*, 90–171. oldal). A fejezet első része Pósta Bélát, az egyetemi oktatót mutatja be. Megismerhetjük tanár és tanítványai kölcsönös bizalomra épülő viszonyát, a fiatal munkatársak ragaszkodását mesterükhöz, akihez bátran fordulhattak problémáikkal, s akit szóban vagy írásban (pl. az ásatások menetéről beszámoló levelezőlapokon) folyamatosan tájékoztattak munkájukról. A korabeli tantervek alapján, tanévekre és szemeszterekre bontva a szerző ismerteti nemcsak Pósta Béla átfogóbb jellegű előadásait, hanem az oktatói feladatok egy részét 1911-től átvállaló magántanárok saját szűkebb szakterületeikbe vágó kurzusait is (Buday: római kor, Kovács: numizmatika, Roska: őskor, ősrégészet).¹⁰ A fejezet második része 19 Pósta-tanítványt mutat be ábécésorrendben, életpályájuknak a Pósta-iskolához kapcsolódó szakaszának hosszabb-rövidebb felidézésével. Az ismertebbek közül a későbbi szegedi és budapesti professzor, Banner János (1888–1971) nyitja a sort, aki már végzett történelem-földrajz szakos tanárként és a jászberényi múzeum őreként 1913-tól nyaranta Pósta intézetében gyarapította tudását. A kolozsvári iskoláról, mesteréről és tanítványairól később több alkalommal is megemlékezett.¹¹ A kolozsvári tudományos intézetekben tevékenykedő tanítványok sorában Buday Árpád (1879–1937), Kelemen Lajos (1877–1963), Kovács István (1880–1955), Roska Márton (1880–1961), valamint a fiatalabb nemzedékhez tartozó Ferenczi Sándor (1894–1945) és Herepei János (1891–1970) nevét emelhetjük ki. A világháború és az impériumváltás derékba törte pályájukat; a román hatalomátvétel után zaklatásoknak voltak kitéve, a tudományos élet peremére szorították őket. A római provinciális régészetben, felirattanban és limes-kutatásban kitűnt, külföldön is ismert Buday 1924-ben elhagyta Erdélyt, és a szegedi egyetemen igyekezett folytatni a kolozsvári régészeti iskola hagyományait. Az ősrégészetre szakosodott, de a néprajzban, paleo-etnológiában is jártas Roska a folyamatos zaklatások ellenére 1937-ig kitartott, akkor ő is áttelepült Magyarországra, és a debreceni egyetemen folytatta munkáját. Neki megadott, hogy a

¹⁰ Említésre méltó, hogy René Cagnat klasszikus munkája nyomán (CAGNAT 1886) Buday Árpád latin epigráfiai kézikönyv írására is vállalkozott (BUDAY 1914). A könyvről az akkor alig 19 éves Alföldi András közölt – névtelenül – meg nem érdemelt kemény hangú kritikát az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain (1914, 430–431).

¹¹ Lásd pl. BANNER 1937, 1961, 1962, 1963, 1968, 1990.

bécsi döntés után 1940 és 1944 között egyetemi intézeti igazgatóként visszatérhessen Kolozsvárra, ám a háború után ismét Magyarországra távozott. A levéltárosként és művelődéstörténészként elévülhetetlen érdemeket szerző Kelemen Lajos, a közéletől visszavonuló, de néhány fontos tanulmányt még közreadó Kovács István és a régészeti terepkutatásaival az új körülmények között is elismerést szerző Ferenczi Sándor a helyükön maradtak, vállalták a kisebbségi sorsot. Így tett a művelődéstörténet, néprajz irányába tájékozódó Herepei János is, aki 1938 és 1944 között a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója lett, de a háború végén Magyarországra távozott. A legtragikusabb az első világháborúban elpusztult fiatal reménységek elvesztése volt. A rendkívül tehetséges Létay Balázst (1888–1914) már egyetemi hallgatóként dédelgetett terve, a Keleti Intézet számára képezte ki Pósta Béla. A sumer szobrászatról írott dolgozatával Létay 1912-ben történelem-latin szakos tanári oklevelet szerzett, majd ösztöndíjasként folytathatta orientalisztikai tanulmányait; rövid franciaországi tartózkodás után Londonban a British Museumban mélyült el az assziológia tanulmányozásában. Hazafias érzelmeitől fűtve az angol mozgósítás előtti napon (1914. augusztus 2.) mindenét hátrahagyva hazaszökött, és katonai szolgálatra jelentkezett. Alig három hét múlva elesett a galíciai fronton. Hasonló sors várt az őstörténet és néprajz területére szakosodó Gulyás Jánosra (1892–1915), aki hastífuszban pusztult el Galíciában a háború második évében.

A kötet következő fejezete (D. *Az Érem- és Régiségtár újjáteremtése*, 172–291. oldal) visszakanyarodik az EME gyűjteményeihez. Ezek gyarapításánál Pósta Béla nem vetette el a hagyományos beszerzési módokat (ajándékozás, letétek, vásárlások), de arra törekedett, hogy kétes eredetű anyag ne kerüljön a gyűjteményekbe; ezért is szorgalmazta a hiteles régészeti leletanyagot szolgáltató rendszeres ásatásokat. A fejezet részletekbe menően – néhol már-már katalógusszerűen – ismerteti a múzeumi gyűjtemények gyarapodását, egyszermind kiemeli, hogy az érem- és régiségtár nemcsak számszerűen, de új gyűjteménycsoportokkal is gazdagodott. A régiségtár állománya eredetileg hat csoportra oszlott: óskori, antik (római), népvándorlás kori, közép- és újabb kori (ezen belül: fegyvertár, ékszer- és ötvösművészeti tár, ipartörténeti, építészeti gyűjtemény, kosztümtár), kegyeleti és etnográfiai (vegyes) csoport. Ez utóbbi önálló néprajzi gyűjteménnyé vált; kialakították a képtárat, és létrejött a maga nemében egyedülálló gyógyszerészet-történeti gyűjtemény is. Külön kiemelendő az

Érem- és Régiségtár meg az egyetemi tanszék közös kezelésű könyvtárának létrehozása és vásárlással, kiadványcserével való állandó fejlesztése a tudományos kutatáshoz és oktatáshoz szükséges alapvető munkák biztosítása céljából. A fejezet kitér a múzeumi kiállítások szervezésére, de olyan érdekességszámba menő dolgokat is megtudhatunk, mint az intézmény hozzájárulása – korabeli kellékek kölcsönzésével – a Janovics Jenő nevéhez fűződő kolozsvári némafilmgyártás sikeréhez.

Pósta Béla országos feladatokat is ellátott, az erre vonatkozó adatokat külön fejezet tárgyalja (E. *Az országos múzeumügy és műemlékvédelem szolgálatában*, 292–373. oldal). Mint ismeretes, 1897-ben a közművelődési intézmények állami felügyeletének biztosítása érdekében a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium létrehozta a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét. Ennek égisze alatt lett Pósta Béla a régiségtárak országos felügyelője, akit az 1907-ben elhunyt Wosinsky Mór helyébe neveztek ki. Pósta feladata főképpen az ország alföldi, délvidéki és erdélyi részein működő múzeumok szakmai irányítása volt (lásd 127. kép, a Pósta felügyelete alatt álló intézmények megjelölésével). A könyv ábécésorrendben ismerteti Aradtól Zomborig azokat a helységeket, múzeumi intézményeket, amelyeket Pósta felkeresett, tanácsaival ellátott. Ugyancsak ábécésorrendben mutatja be azokat a helységeket is Ágotakövesdtől Noszolyig, amelyeket Pósta a műemlékvédelem szolgálatában látogatott meg. A fejezet külön foglalkozik a múzeumi tisztviselők, különösen a régiségtárak kezelői számára a MKOF által szervezett országos régészeti tanfolyamokkal, amelyek közül kettőt (1908, 1911) Kolozsvárott tartottak meg Pósta és munkatársai rendezésében (lásd 303–311. oldal). Mint szélesebb körű megismerésre méltó, az itt tárgyalt kérdésekhez kapcsolódó kordokumentumot mellékelem írásomhoz a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum egykori őre, László Ferenc hagyatékában megmaradt csoportképet, ami az 1908. július 15. és augusztus 1. között az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában megtartott régészeti tanfolyam 29 résztvevőjét ábrázolja, köztük előadókat is (Pósta Béla, Buday Árpád, Kovács István, Roska Márton). A felvétel hátlapján megörökítették a képen látható személyek aláírását is (1–2. kép).¹²

¹² A kép eredeti mérete 17×10,5 cm. Hála a számozásnak és az aláírásoknak, a képen látható személyek beazonosíthatók. A felvétel a kolozsvári egyetem Farkas utcai épületének belső udvarán készült. A kép első közlése kicsinyítve: LÁSZLÓ 1978, 96–97 tábla. Ugyancsak kicsinyítve közli Vincze Zoltán is az

1. kép. Az 1908 júliusában Kolozsvárt tartott régészeti tanfolyam résztvevői: Pósta Béla (7) és munkatársai közül Buday Árpád (15), Kovács István (13), Roska Márton (11), Kelemen Lajos (18), valamint Magoss Irén (6). A résztvevők (a számozás sorrendjében): 1. Balczer György (Nagybánya), 2. Hüvösi Lajos (Rimaszombat–Felsőpokorágy), 3. Kiss Lajos (Hódmezővásárhely), 4. Szász Ferenc (Marosvásárhely), 5. Domonkos János (Gyula), 8. Vas Antal (Bártfa), 9. László Ferenc (Sepsiszentgyörgy), 10. Zoltay Lajos (Debrecen), 12. Bodrogi János (Nagyenyed), 14. Leszih Andor (Miskolc), 16. Kiss Ernő (Kolozsvár), 17. Móra Ferenc (Szeged), 19. Kenessey Kálmán (Kolozsvár), 20. Höllrigl József (Nyitra), 21. K. Sebestyén József (Kolozsvár), 22. Kúti Ferenc (Szentés), 23. Szalay Gyula (Kiskunfélegyháza), 24. Papp Domokos (Torda), 25. Csutak Vilmos (Sepsiszentgyörgy), 26. Szabó Miklós (Kolozsvár), 27. Alapi Gyula (Komárom), 28. ifj. Kenessey Béla (Kolozsvár), 29. Porst Kálmán (Kiskunfélegyháza)

A következő fejezet (F. *Tudományos műhely*, 374–530. oldal) tulajdonképpen a régészeti iskola születéséről szóló C. fejezet folytatásának tekinthető. Három alfejezete Pósta és munkatársainak a régészet és a rokon tudományok (éremtan, felirattan, művészettörténet, néprajz, keletkutatás) területén kifejtett munkásságát, valamint az intézetnek a tudományos világgal kiépített kapcsolatát, publikációs tevékenységét mutatja be. Az F.1. alfejezet (*Régészet*) első része (a. *Módszerek*) kitér arra, hogy – az ásatási jog rendezetlenségének körülményei között – Pósta Béla milyen kitartóan igyekezett kiszorítani a dilettantizmust, és érvényre juttatni a szakszerűséget a régészeti kutatásban. A szerző a továbbiakban ismerteti az Intézet munkatársainak a telep- és temetőásatások során alkalmazott feltárási módszereit. Ezek minőségének köszönhetően a kolozsvári iskola régészeinek 20. század eleji megfigyelései napjaink kutatása számára sem vesztek jelentősé-

gükből. Sikeresen kapcsolták össze a terepkutatást és a muzeológiát is. Ma már kevesen tudják, hogy Roska Márton, majd Kovács István voltak azok, akik először alkalmazták az *in situ* kiemelés módszerét; néhány általuk feltárt sír és tűzhely mind a mai napig megtekinthető a kolozsvári múzeumban.¹³ A második rész (b. *Ásatások*) időrendi sorrendben részletesen bemutatja a kolozsvári iskola 1900 és 1915 között végzett régészeti kiszállásait, ásatásait. (Lásd a 134a–b képet is, amelyen 58 helység van feltüntetve a kutatott korok megjelölésével.) A harmadik rész (c. *Eredmények*) számba veszi az ásatások tudományos hozadékát, a paleolitikumtól a középső- és újkori feltárásokig. A szerző dicséretére válik, hogy több esetben megkísérelti a mai ismereteink fényében értékelni az eredményeket, ez azonban a könyv kereteit és célkitűzéseit eleve meghaladó feladat. A mondhatni minden régészeti korszakot átfogó kutatások közül kiemelhetjük Roska

itt ismertetett kötetben (129b–c kép). A kolozsvári régészeti tanfolyamról lásd PÓSTA 1908; MÓRA 1909.

¹³ A módszer ismertetése: ROSKA 1912, 122–123.

Az 1908. július havában
Kolozsvárt tartott Archaeologiai tanfolyam
tárgjai.

Sorszám	Név	Lakóhely	Sorszám	Név	Lakóhely
1	Balcer György	Magyabánya	16	Szűcs Ernő	Kolozsvár
2	Hivón Lajos	Rimaszombat, Felsőporkoragy.	17	Móra Ferenc	Buda
3	Vuklajtka	Hódmezővásárhely	18	Kelen Lajos	Kolozsvár
4	Jász Ferenc	Marosvásárhely	19	Keuer Kálmán	Kolozsvár
5	Bombakos Ferenc	Gyula	20	Höllnig József	Nyitra
6	Magaj István	Kolozsvár	21	K. W. W. W. W.	Kolozsvár
7	Kovács István	Kolozsvár	22	Néki Ferenc	Szenté
8	Szász Antal	Pápa	23	Zápolya Gyula	Buda
9	Székely Ferenc	Apáca	24	Pap Domokos	Torda
10	Földes Lajos	Debrecen	25	Császár István	Szeged
11	Székely István	Kolozsvár	26	Zápolya László	Kolozsvár
12	Bodrogi István	S. György	27	Kovács István	Kolozsvár
13	Kovács István	Kolozsvár	28	Kovács István	Kolozsvár
14	Császár István	Miskolc	29	Bodrogi István	Kolozsvár
15	Buday Árpád	Kolozsvár		Terray István	Rimaszombat
				B. Barthos Kálmán	Buda

2. kép. Az 1908 júliusában Kolozsvárt tartott régészeti tanfolyam résztvevőinek aláírása. A 29 aláírás után szerepel még az 1. képen nem látható Terray István (Rimaszombat) és Barthos Kálmán (Budapest) kézjegye is

üttörő, az őskőkori ember jelenlétét bizonyító barlangfeltárásait (Csoklovina, Igric-barlang), a sokat vitatott Torma Zsófia-gyűjtemény neolitikus anyagának hitelesítése céljából Pósta és Roska által végzett tordosi és nándorvályai ásatást, Kovács Istvánnak az erdélyi rézkor emlékeit feltáró telep- és temetőásatásait (Marosvásárhely, Kolozskörpád, Marosdécse). Roska élen járt a bronzkori tell-települések (Perjámos, Pécska) és a kora vaskori szkíta temetkezések (Piski) kutatásában is. Kovács nevéhez fűződik az apahidai késő vaskori temető ásatása, ez egyike az első hitelesen feltárt Kárpát-medencei kelta temetőknek. A római kor kutatásában, mint már említettük, főleg Buday Árpád jeleskedett, nemcsak *limes*-kutatásaival, hanem több *villa rustica*, valamint a *porolissumi* (Mojgrád) katonatábor és polgárváros maradványainak feltárásával. A *Dacia provincia* feladását követő időszak kutatásának jelentős eredménye volt, hogy a marosvásárhelyi népvándorlás kori temető kutatása során Kovács Istvánnak sikerült elkülönítenie a gótok 4. századi és a gepidák 6. századi temetkezéseit; a maroszentannai temető 80 sírjának feltárása lehetővé tette a nyugati gótok régészeti hagyatékának

közelebbi meghatározását, a mezőbándi 179 sír alapján pedig a gepidák műveltségét sikerült megismerni. Mezőbándon 14 lovas temetkezés is előkerült, ezt Kovács a korai avarok hagyatékának határozta meg. Marosgombáson Roska Márton további kilenc avar sírt talált. A honfoglaló magyarsághoz kapcsolódó emlékművet illetően a 19. század végén és a 20. század elején előkerült szórványos leletek mellett (Marosgombás, Magyarlapád, Gyulafehérvár) a legfontosabb a kolozsvári Zápolya utcai temető felfedezése volt (1911), amelynek közlésére csak később, 1942-ben kerülhetett sor Kovács István és László Gyula részéről. Ám említésre méltó, hogy a már rendelkezésére álló, de addig figyelmen kívül hagyott régészeti adatok alapján Roska Márton már az első világháború előtt megkísérelte felvázolni a magyar honfoglalás addig csak írott forrásokból rekonstruált erdélyi eseményeit.¹⁴ Az ezt követő időszakra vonatkozóan kiemelendő az Árpád-kori temetők (Szegegy, Vajdahunyad, Várfalva) főként Roska nevéhez fűződő kutatása. A Pósta-hagyatékban található, itt idézett doku-

¹⁴ ROSKA 1913.

mentumokból az is kiderül, hogy – Nagy Géza nyomán és László Gyulát megelőzve – Pósta Béla is számolt azzal, hogy a honfoglaló magyarság több hullámban (először talán a bolgárokkal vagy az avarokkal) érkezhettek a Kárpát-medencébe. Úgy vélte, hogy a magyarság kialakulásában a török, a finnugor és részben a nyugati mongol összetevőknek egyaránt szerepük volt, s dédelgetett terve, a meg nem valósult Keleti Intézet egyik feladata éppen a magyar kultúra ősi elemeinek a meghatározása lett volna (lásd 470–471. oldal és 1954–1955. jegyzet).

Az F.2. alfejezet (*Rokon tudományok*) a főképpen Kovács István által művelt éremtan és a Buday Árpád nevéhez kötődő felirattan eredményeivel, Pósta Béla művészettörténeti (pl. a prágai Szent György-szoborral és alkotóival kapcsolatos) kutatásaival foglalkozik. A főleg a Székelyföld és a Mezőség vidékein végzett néprajzi gyűjtés területén Sztripszky Hiador, majd Roska Márton tevékenykedett; a halászzattal, vadászattal, házi mesterségekkel kapcsolatos megfigyeléseik az ősrégészet („paleoetnográfia”) számára sem érdektelenek. Az alfejezet utolsó része Pósta Bélának a keletkutatásra, egy Keleti Intézet létrehozására vonatkozó elképzeléseit ismerteti, amelyek a háború és következményei miatt sohasem valósulhattak meg.¹⁵

Az F.3. alfejezet (*A tudományos élet vérkeringésében*) előbb Pósta intézetének az európai rokon intézményekkel, szakemberekkel létrejött tudományos kapcsolatait mutatja be, majd az Érem- és Régiség-tár önálló szakfolyóirata alapításának, kiadásának történetét eleveníti fel. A *Közlemények* tervezett sorozatából csak két darab jelent meg, ám a magyar és francia nyelven közlő *Dolgozatok-Travaux* egy évtizedig továbbította a tudományos világ felé a kolozsvári régészeti iskola kutatási eredményeit. (A kiadvány teljes magyar címe: *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárából.*) Az európai színvonalú, fényképekkel (köztük az akkoriban ritkaságszámba menő *in situ* felvételekkel), rajzokkal gazdagon illusztrált régészeti folyóirat tíz évfolyamában (1910–1919) több mint 3000 oldalon 78 szakdolgozat jelent meg, ezek java a Pósta-tanítványok első nemzedéke képviselőinek meg az intézethez kötődő személyeknek (pl. a Székely Nemzeti Múzeumban tevékenykedő László Ferencnek) a tollából származik. A *Dolgozatok*, az ország addig egyetlen régészeti szakfolyóirata, az *Archaeologiai Értesítő* mellett nemcsak közlési lehetőséget biztosított, hanem a kiadványcsere révén a saját szakfolyóirat a kolozsvári intézet könyvtárának gya-

rapításához is hozzájárult: 1912-ben már 69 külföldi intézettel sikerült cserekapcsolatot létesíteni.

Tevékenységének régészeti dimenzióin túl megismerhetjük az iskolateremtő professor társadalmi szerepvállalásait, politikai nézeteit is (G. *Pósta Béla a magán- és közéletben*, 531–546. oldal). Az egyetemi hallgatók számára az angol *college*-ok mintájára diákkotthont és menzát létesített, támogatta az egyházakat és a különböző civil mozgalmakat. Ellenzéki politikusként úgy gondolta, hogy a magyarországi bajok gyökere a dualista államszervezetben keresendő. 1906-ban *Erdélyi Hírlap* címmel (rövid életű) lapot indított, ennek első száma vezércikkében így fogalmazta meg politikai hitvallását: „Nem pártérdekeket, hanem az egységes és oszthatatlan magyar nemzeti állam érdekeit kívánjuk szolgálni.” Ugyancsak 1906-ban egy levelében a következőket írta: „Az én politikai hitvallásom Magyarországnak gazdasági függetlensége, nemzeti önállósága, kifejezve az ország minden intézményében.” A Bécs-től való függés visszautasítása, a magyar nyelv jogainak védelme készítette arra, hogy – sokak nemtetszésére – a német helyett a franciát választotta a *Dolgozatok* második nyelveként, s hogy az intézetébe, Kolozsvárra küldött, Klausenburg címzésű leveleket felbontatlanul visszaküldette. Talán ilyenszerű nézetei, megnyilvánulásai is hozzájárulhattak ahhoz, hogy noha 1916-ban jelölték az MTA levelező tagságára, a javaslatot már az alosztályban leszavazták...

A világháborús események megbénították az intézet munkáját, majd a Pósta-iskola felszámolásához vezettek (H. *A háború szorításában*: 547–569. oldal). Az intézet munkatársait a kisegítő személyzettel együtt behívták katonának, 1916 elejére már csak Pósta és Buday maradtak a helyükön. Románia hadba lépését követően, amikor Erdély hadművelleti területté vált, nekik kellett gondoskodniuk a gyűjtemények menekítéséről, biztonságba helyezéséről. Az események aztán felgyorsultak: 1918 karácsonyán a román csapatok bevonultak Kolozsvárra, 1919. április 16-án alig 57 éves korában Pósta Béla hirtelen meghalt, május 15-én a közigazgatást gyakorló román hatóságok az egyetemmel együtt átvették az Érmészeti és Régészeti Intézetet is. Ezzel véget ért a Pósta Béla-korszak. A könyv tulajdonképpen utolsó, rövidre szabott fejezete (I. *Hagyaték és emlékezet*, 570–578. oldal) a Pósta-iskola utóéletébe nyújt betekintést. A Pósta Béla által létrehozott, most erőszakkal elkobzott Érmészeti és Régészeti Intézet gyűjteményeivel és szakkönyvtárával együtt az alakuló kolozsvári román egyetem régészeti és ókortudományi intézetét alapozta meg. A régi munkatársakat az új vezetés meg-

¹⁵ Lásd VINCZE 2003.

túrtként kezelte, folyamatosan zaklatta, nem meglepő, hogy Buday majd Roska is Magyarországra távozott.¹⁶ Előbbi a szegedi egyetemen keltette életre a *Dolgozatokat*, utóbbi ugyancsak kolozsvári előképet követve *Közlemények* címmel a debreceni egyetemen indított régészeti folyóiratot. A fejezet a kolozsvári régészeti iskola történetének felelevenítésére tett kísérletek vázlatos ismertetésével zárul, utalván a Pósta-tanítványok (Buday, Roska, Banner) alkalmi visszaemlékezéseire, néhány értékelő tanulmányra (pl. Csorba 1971) és Pósta Béla emlékezetének az 1990-es évekkel kezdődő felélesztésére, ami részben pótolja az – érzésünk szerint hiányzó – kutatástörténeti bevezetőt.

A könyv kétségkívül többet nyújt, mint amire a szerző saját szavai szerint eredetileg vállalkozott („adatok egymás mellé állítására”), de fő érdeme mégis a rengeteg itt-ott elfekvő információ összegyűjtése, saját szempontú rendszerezése és a választott témák szerinti feldolgozása. További erénye, hogy az idézett dokumentumok forrását, őrzési helyét, jelzetét a majd két és fél ezer lapalji jegyzet egytől egyig pontosan megadja, megkönnyítve ezzel mindazok munkáját, akiket Vincze Zoltán példája további kutatásokra ösztönözne. A szerző magában a kötetben is közread 112 dokumentumot, főleg levelezést (*K. Iratok*), ám nem derül ki, hogy milyen szempontok szerint válogatta össze azokat. Ezekre a dokumentumokra a könyv fejezeteiben sajnos nem történik hivatkozás, így nem kapcsolódnak közvetlenül a könyv szövegéhez. Talán hasznosabb lett volna, ha függeléként – megfelelő hivatkozásokkal – a

könyvben idézett fontosabb dokumentumokból kaptunk volna válogatást. A könyv szövegében nem történik utalás a fejezeteket illusztráló 222 képre sem, noha ezek szervesen kiegészítik a szöveges adatokat. Így aztán az olvasón is múlik, hogy a mozaikszerűen felépített könyv alapján hogyan sikerül összeraknia-rekonstruálnia a kolozsvári régészeti iskola történetét. Ezt mindenképpen segíti a részletes magyarázó szöveggel ellátott képjegyzék, valamint a gondosan összeállított személy- és helységnévmutató (L-M-N jelzésű részek).

Zárszóként elmondható, hogy Vincze Zoltán monográfiája alapvető tudomány- és művelődéstörténeti munka: nemcsak összegez, hanem további kutatásokra is ösztönöz. A könyv fejezeteiben felsorakoztatott, csak részben kiaknázott hatalmas ismeretanyag – a szerző szándékai szerint is – további speciális kutatási témák elmélyültebb feltárásának, kidolgozásának kiindulópontja lehet. A továbblépést megkönnyítené, ha a kolozsvári régészeti iskola történetére vonatkozó levéltári források és egyéb adatok, amelyeket a szerző sokévi munkával hangyaszorgalommal összegyűjtött, s amelyekre e kötetben csak a lábjegyzetekben történik hivatkozás, önálló dokumentumkötetben is megjelenhetnének. Reméljük, hogy lesz folytatója Vincze Zoltán áldozatos munkájának!

LÁSZLÓ ATTILA
prof. emeritus

Universitatea A.I. Cuza, Iași Romania
arch_atticus@yahoo.com

IRODALOM

BANNER JÁNOS

- 1937 Dr. Buday Árpád. *Dolgozatok* (Szeged) 13, 1–31.
 1961 A budapesti egyetem és a kolozsvári régészeti iskola. *Régészeti Dolgozatok* (Budapest), 3, 44–47.
 1962 Pósta Béla (1862. aug. 22.–1919. ápr. 16). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 89, 239–240.
 1963 Diákmunkatárs a régi gyulai múzeumban. Gulyás János kolozsvári segédarcheológus emlékezete. *A Gyulai Erkel Ferenc Gimnázium Évkönyve* (Gyula) 1962–1963, 65–68.
 1968 Emlékezés Létay Balázsra (1888–1914). *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* (Nyíregyháza) 11, 219–225.
 1990 Békés–Kolozsvár–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig). Sajtó alá rendezte Jankovich B. Dénes. Gyula, 1990.

BUDAY ÁRPÁD

- 1914 Római felirattan. Kolozsvár.

CAGNAT, RENÉ

- 1886 *Cours élémentaire d'épigraphie latine*. Paris. (Újabb kiadásai: 1889, 1898, 1914.)

¹⁶ Azzal kapcsolatban, hogy milyen – a hadbírótság elé állításig terjedő – áskálódásoknak voltak kitéve tudományos meggyőződésük és magyarságuk vállalása miatt az egykori Pósta-tanítványok, lásd VINCZE 2016.

CSORBA CSABA

- 1971 Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolája és a „Dolgozatok”. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen) 1969–1970, 117–146.

LÁSZLÓ FERENC

- 1978 Táj és tudomány. Válogatott írások. László Attila gondozásában és előszavával. Bukarest.

LAZAROVICI, GHEORGHE-MERLINI, MARCO

- 2008 New Information and the Role of the Tărtăria Discoveries. In: Joan Marler (ed.): The Danube Script. Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe. Exhibition Catalogue. Sebastopol/California, USA–Sibiu, Ro., 39–51.

MÓRA FERENC

- 1909 Az Alföld tudományos meghódítása. Erdélyi Múzeum (Kolozsvár) 26, 118–120.

PÓSTA BÉLA

- 1886 Érmészeti bizonyítékok Magyarország történetéhez. Budapest.
1897a Baranya vármegye története az óskortól a honfoglalásig. In: Várady F. (szerk.): Baranya múltja és jelenje. II. Pécs.
1897b Az archaeologiai gyűjtemény leírása – Description de la collection archéologique. In: Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai utazásai – Comte Eugène Zichy: Voyages au Caucase et en Asie Centrale, II. Budapest, 327–599.
1898a Archaeologiai tanulmányok oroszországi gyűjteményekben. Archaeologiai Értesítő (Budapest) 18, 69–74.
1898b Oroszországi tanulmányairól. Archaeologiai Értesítő (Budapest) 18, 246–253, 334–345.
1905 Régészeti tanulmányok az orosz földön–Archaeologische Studien auf russischem Boden. In: Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása–Dritte asiatische Forschungsreise des Grafen Eugen Zichy, III–IV. Budapest–Leipzig.
1908 Régészeti tanfolyam az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában. Erdélyi Múzeum (Kolozsvár), 25, 228–237.

ROSKA MÁRTON

- 1912 A gyakorlati régészet köréből. Múzeumi és Könyvtári Értesítő (Budapest) 6, 115–123.
1913 Árpád-kori temető Vajdahunyadon. Dolgozatok (Kolozsvár) 4, 166–198.

VÉKONY GÁBOR

- 2003 A régészeti terepkutatás története Magyarországon In: Magyar régészet az ezredfordulón. Főszerkesztő Visy Zs., Budapest, 15–21.

VINCZE ZOLTÁN

- 2002 Pósta Béla-iratok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának levéltárában. Erdélyi Múzeum (Kolozsvár) 64/1–2, 25–44.
2003 A Keleti Intézet Pósta Béla-i terve. In: Pál-Antal Sándor et al. (szerk.): Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 640–657.
2004 Pósta Béla és tanítványai. Korunk (Kolozsvár) 15/1, 58–73.
2009 Pósta Béla (1862–1919). In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei. Kolozsvár, 399–432.
2013 Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának története. Sajtó alá rendezte Vincze Zoltán (Erdélyi Tudományos Füzetek 279). Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
2016 Roska Márton régész pokoljárása. Művelődés (Kolozsvár), 69/3, 24–27.

Winiker, Julian: *Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter in Böhmen*. Prähistorische Bronzefunde IV/19. Stuttgart 2015; Wüstemann, Harry–Sicherl, Bernhard: *Anhang. Auswertung der radiographien böhmischer Vollgriffschwerter*. In: Winiker, Julian, *Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter in Böhmen*. Prähistorische Bronzefunde IV/19. Stuttgart 2015, 89–96.

A Cseh Köztársaság területéről származó különböző kardtípusokról számos összefoglalás született a helyi kutatás részéről.¹ A régió kardjaira a közép-európai tipokronológiai gondolkodást formáló német szintézisek is előszeretettel tértek ki.² Julian Winiker kötete ezen előzmények nyomában jár. Munkája a német kutatási irányt követve a csehországi bronzkori „kardkutatás” egyik legaktuálisabb alapművének tekinthető.

A vizsgált leletanyag a mai Csehország nyugati, történelmi-földrajzi régiójából, a történelmi Csehország területéről származik. Időrendi keretei a középső halomsíros időszakról (Bz C2) a késő urnamezős időszakig (Ha B2/3) tartanak. Winiker munkája ezen régióból összesen 61 fémmarkolatot mutat be, továbbá kiegészítést nyújt az 1975-ös Petr Novák-féle szintézishez³ 3 nyelnyújtványos kard (1. klasszifikálhatatlan forma, 2. Sprockhoff I.-típus, 3. Locras-típus) és 42 kardpenge közzétételével. A fentiek mellett kitér a lehetséges kardszerelésekre és azok öntőformáira is. Ahogy a szerző is utalt rá, a vizsgált fémmarkolatok közül 2015 előtt csak öt volt közöletlen. A munka eredményeit korlátozó tény, hogy a 61 kadból 21 veszett el magán- vagy múzeumi gyűjteményekben és a második világháború során.⁵ A bemutatott fegyverek elsősorban sírokból (17 db), szárazföldi (11 db) és folyami depókból (5 db) kerültek elő, jelentős részük viszont szórvány- vagy bizonytalan kontextusból származó lelet (28 db).

A munka szerkezetileg világosan tagolt, öt fő részből épül fel: 1. A bevezetésben (*Einleitung*) kutatástörténeti, módszertani adatok mellett a szerző részletesen foglalkozik a leletanyag kontextusával, illetve a fegyverek technológiai és funkcionális kérdéseivel. 2. A leletanyag számbavétele során (*Der Fundstoff*) aprólékosan, ám lé-

nyegre törően írja le az egyes típusokat és időrendi helyzetüket. 3. A függelékben (*Anhang*) Harry Wüstemann és Bernhard Sicherl radiográfiás analízisének elemzés nélküli, száraz eredményei tekinthetők át. 4. A mutatókban (*Verzeichnisse und Register*) a monográfia technikai adatai szerepelnek. 5. A kötet utolsó része a 31 eredeti tárgyról készült rajz és korábbi közlésekből átrajzolt tábla. Ez az egység mutatja be az egyes típusokat és azok elterjedését Csehország területén belül.

A kötet a PBF hagyományaihoz híven a kardokat elsősorban tipokronológiai szempontok szerint elemzi, de a Wüstemann és Sicherl által írt függelékben és az arra támaszkodó bevezető részben készítestechnológiai és funkcionális kérdésekre is kitér.⁶ Winiker makroszkópos megfigyelések segítségével vésett díszítést, használatlathoz kapcsolható sérüléseket, javításokat és élezést ír le. A Wüstemann és Sicherl által készített radiográfiás felvételek alapján a markolat és penge összeillesztésének módjáról, ráöntéses pengejavításról, a markolatban maradt kerámia öntőmag-maradványokról, de elsősorban a kardok belsejében megfigyelhető különböző mértékű porozitásról és azok használatot befolyásoló szerepéről értekeznek. Technológiai szempontú vizsgálataik a legújabb PBF kötetek pozitív trendjébe kapcsolódnak be, alapvető adatokat szolgáltatva a korszak fémművességéről.

Előremutató eredményeik méltatása mellett viszont fontos, hogy a kötet ezen részéhez módszertani szempontból három dolgot hozzáfűzök.

1. Ahogy a szerző is utalt rá, a készítestechnológiai és használati nyomok vizsgálata „szubjektív” kutatási irány, ami számos bizonytalanságot rejt magában.⁷ Ennek oka elsősorban az archaeometallurgiai alapú, szisztematikus és jól dokumentált kísérleti régészeti összehasonlító vizsgálatok hiányában rejlik. Ezek nélkül, ahogy több specializált szakcikk esetén is láthatjuk, a szakirodalom alapján elvégzett makroszkópos vizsgálatok minden esetben hipotetikusak.⁸ A megfigyelések vizuális bemutatása nagy felbontású fénykép- vagy mikroszkópfelvételekkel kulcsfontosságú, hiszen az eredmények csak így ellenőrizhetők, hasonlíthatók össze, és vál-

¹ HRALA 1954; HRALA 1958; NOVÁK 1975; ŘÍHOVSKÝ 2000; SALAŠ 2005, 68–70; KYTLICOVÁ 2007, 99–104.

² Többek között MÜLLER-KARPE 1961; VON QUILLFELDT 1995; STOCKHAMMER 2004.

³ A hagyományos német ún. „Vollgriffschwerter” terminus technológiai szempontból meghaladott. A radiográfiás vizsgálatok alkalmazása óta köztudott tény, hogy a ritka, valóban tömörre öntött markolatú kardokat leszámítva (pl. Prejmer-típus) ezen fegyverek markolata üregesre van öntve. A fentiek alapján fémmarkolatot kardként (angol: metal-hilted sword) fogok hivatkozunk rájuk.

⁴ NOVÁK 1975.

⁵ WINIKER 2015, 1, 4.

⁶ WINIKER 2015, 18–26, 89–96.

⁷ WINIKER 2015, 21.

⁸ PL. HORN 2013, Fig. 2–6; SYCH 2014, Fig.1–2.

hatnak a tudományos vita részévé. Ezeket a munka nem tartalmazza.

2. Nem teljesen korrekt a radiográfiás felvételek közlése sem, elsősorban az alapadatok hiánya (készülék típusa, alkalmazott feszültség, térbeli felbontóképesség stb.) miatt. Másodsorban pedig azért nem, mert az eredeti felvételeket nem – csakis azok értelmezett rajzait – teszük közzé. Az eredeti felvételeknek szerepelniük kellene digitális mellékletként vagy a táblákban, ahogy ennek példáját Jan-Heinrich Bunnefeld kiváló monográfiájában⁹ vagy például Bader Tibor sokkal korábbi PBF kötetében is láthatjuk.¹⁰

3. Harmadik kritikám a porozitás kérdéskörét érinti, amit korábban én magam sem értékeltem kellő körültekintéssel. A porozitás létrejötte az öntvényen belül sokváltozós folyamat eredménye. Leegyszerűsítve, két fő típusa szerint lehet gázporozitás (gas porosity) és zsugorodási porozitás (shrinkage porosity), melyek morfológiailag különböznek egymástól.¹¹ Az ipari öntészet eredményei alapján egy öntvény használhatóságát nemcsak a pórusok jelenléte, száma és a röntgenfelvételek alapján látható látszólagos súlyossága határozza meg. Ha a pórusok mérete kisebb, és eloszlásuk szórtaabb az öntvényen belül, akkor az továbbra is alkalmas lehet mechanikai terhelésre.¹² A porozitás értelmezése kapcsán láthatunk előremutató régészeti tanulmányokat.¹³ De a bronzkori kutatás alapvetően nem rendelkezik az ipari öntészet kombinált módszereivel összekötött (pl. SEM, tomográfia, metallográfia, számítógépes szimuláció stb.), különböző elem-összetételű öntvényeken elvégzett szériaexperimentációkkal, melyek egyértelmű választ adhatnának erre a kérdéskörre. Ennek fényében a kötet radiográfiás felvételek alapján tett, „pengemínőségére” vonatkozó következtetéseit – különösen azokat, melyek nem reprezentatívak, mivel csak a markolat és penge találkozásáról készültek – fenntartásokkal kell kezelnünk. A fentiek kapcsán reméljük, hogy az Ondřej Chvojka recenzójában is idézett, Winikertől eltérő eredményekkel és szilárdabb módszertannal bíró Markéta Havlíková-féle MA tézis – kibővített változatban – minél előbb nemzetközi nyelven publikálásra kerül.¹⁴

A kötet tipokronológiai értékelő része módszertanilag és terminológiájában tudatosan kap-

csolódik a korábbi klasszifikációs rendszerekhez. Legerősebben Ingeborg von Quillfeldt és Philipp Wolfgang Stockhammer megkerülhetetlen szintéziseinek hatását érezhetjük rajta.¹⁵ Winiker a vizsgált leletanyagban belül összesen tizenkét fő csoportot választ el. Diagramra vetítve (1. kép) világosan láthatjuk, hogy e típuskörön belül a történelmi Csehország területéről származó anyag jelentős része keresztadatált, aminek alapját elsősorban németországi és más nyugat-európai zárt leletgyűttesek, továbbá – több típus esetén – Kárpát-medencei depók adják.

Nem tartom szükségesnek, hogy a Winiker munkájában megjelenő összes típust egyenként bemutassam. Hiszen a kötetben a kutatás által jól ismert kardformák jelennek meg, másrészt ezt a szerző alaposan, lényegre törően, szakirodalommal jól adatolva elvégezte. Fontos viszont kiemelni azokat a formákat, melyek datáló értékű kontextusból származnak (1. *Typ Hausmoning*; 2. *Typ Riegsee*; 3. *Typ Aldrans*; 4. *Typ Högl/Liptau, Variant 6*; 5. *Tachloviceschwerter*), ennek okán ismeretük a nemzetközi és Kárpát-medencei kutatás számára is nagy fontossággal bír.

1. *Achtkantschwerter* – *Typ Hausmoning*: A nyolcszögmarkolatú kardok (*Achtkantschwerter*) *Hausmoning*-típus egy interregionális forma, ami Németország, Ausztria, Csehország, Északkelet-Magyarország és Dél-Lengyelország területén jelenik meg. Időrendi értékelésében a cseh kardmellékletes sírok (Vrhoveč, Tachovice, Obrnice, Solany) kulcsszerepet játszanak. Segítségükkel a fegyvertípus korai, középső halomsíros időszakra (Bz C2) tehető feltűnését lehet megfogni.¹⁶

2. *Typ Riegsee*: A *Riegsee*-típusú kardok elterjedése szintén hatalmas földrajzi területet fed le, ami Csehországon kívül magában foglalja Németország (Bajorország, Württemberg, Brandenburg), Észak-Jütland, Ausztria, Magyarország, Szlovákia, Románia és Szerbia területét. Datálásukban jelentős szerepet játszanak a Winiker által elemzett csehországi kardmellékletes sírleletek (Klatovy-Tupadly, Milavče CI-IV, Vejprnice, Žakavá), melyek a fiatal halomsíros és kora urnamezős időszakra helyezik a formát ezen a területen. Winiker a *Riegsee* kardokon belül morfológiailag jól elkülöníthető *Nöfing* és *Most* típus mellett több egyedi formát és bizonytalan besorolású darabot is elválaszt.¹⁷ Ezen darabok esetén szerencsésebb lett volna egy összevont kategóriában (pl. *Riegsee* kardok egyedi formái) foglalkozni

⁹ BUNNEFELD 2016, Taf. 2–117.

¹⁰ BADER 1991, Taf. A.

¹¹ RAJKOLHE-KHAN 2014, 378, 380.

¹² ZHAO et al. 2012.

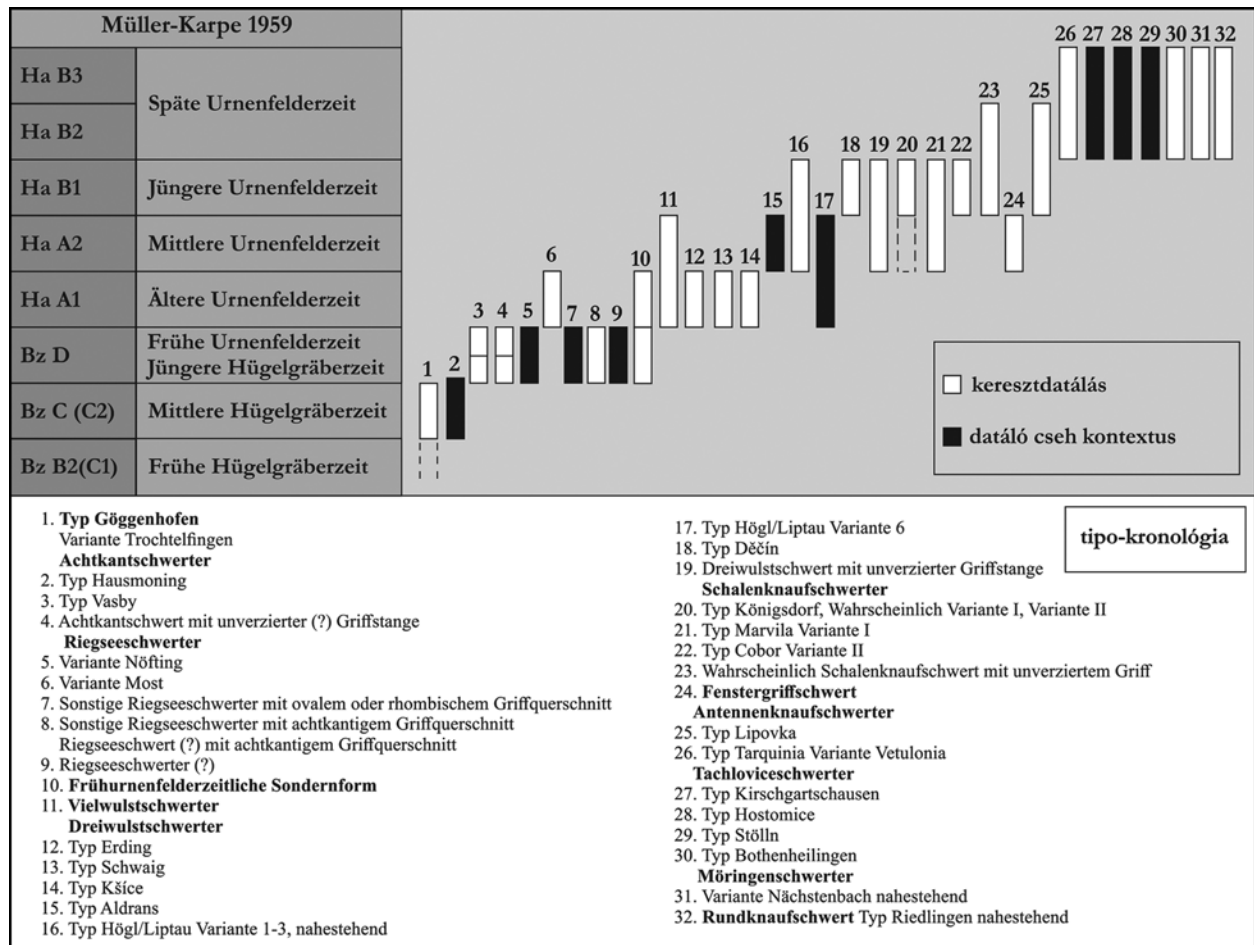
¹³ BESL et al. 2010.

¹⁴ CHOVIKA 2016, 410–411; HAVLÍKOVÁ 2016. Szeretnék köszönetet mondani Markéta Havlíkovának, amiért rendelkezésemre bocsátotta publikálatlan MA szakdolgozatát.

¹⁵ VON QUILLFELDT 1995; STOCKHAMMER 2004.

¹⁶ WINIKER 2015, 33.

¹⁷ WINIKER 2015, 38–41.

1. kép. A csehországi fémmarkolatú kardok időrendi helyzete és tipológiája Julian Winiker szerint (WINIKER 2015; MÜLLER-KARPE 1959)

velük. A szerző eredményei alapján finom tipologizálásuk időrendi szempontból sem tűnik relevánsnak.

3. *Typ Aldrans*: Az Aldrans típusba Winiker a čeradicei halomsír kardját, egy szórványt (Praha V-Stodůlky) és egy folyami leletet (Mělník) helyez. A forma keltezését a čeradicei sír dokumentációja és a benne található felső szárnyállású bal-ták miatt fenntartásokkal, de alapvetően a Ha A2-höz köti.¹⁸ Ha áttekintjük az Aldrans típusú kardok körét,¹⁹ tipokronológiai szempontból számos problémát láthatunk: 1. Az ismert darabok száma kevés. 2. A típus nagyszámú egyedi és vitatható besorolású formát foglal magában. (Megítélésem szerint ezek közé tartozik az egyedi formái megoldásokkal bíró čeradicei darab is.) 3. Az ismert leletek jelentős része szórvány. A típus Ha A2-es keltezése lényegében az aldransi sírleleten,²⁰ a szlovákiai Komjatnáról előkerült

fégyverleleten²¹ és az eltérően keltezett krasznokvajdai karddepón nyugszik: Kurd horizont – B Vb (Ha A1),²² Hortfundstufe III (Ha A2).²³ A fentiek tükrében a kérdéses típus Európaszerte bizonytalanul kimutatható Ha A2-es időszakra való keltezése véleményem szerint még nem elég meggyőző. A csehországi leletek közül klasszikus Aldrans-típusnak egyedül a Mělníkről származó kard tekinthető, a čeradicei és Praha V-Stodůlkyi darab egyedi forma, atipikus markolatgombjuk alapján.

4. *Typ Högl/Liptau, Variante 6*: A žateci sír kardját az ún. Högl/Liptau típus (6. variáns) körében láthatjuk, mellyel Winiker alapvetően a von Quillfeldt-féle terminológiát követi,²⁴ szemben az elsősorban Kárpát-medencei kutatásra jellemző, zavaróan vegyes terminusokkal, melyek a Högl és Liptau típust összevonva vagy külön kezelik: pl. Typ Liptau és Typ Högl,²⁵ Liptó-

¹⁸ WINIKER 2015, 51.

¹⁹ Lásd MÜLLER-KARPE 1961, 30; VON QUILLFELDT 1995, 166–167; STOCKHAMMER 2004, 179, Liste 21–24; NOVOTNÁ 2014, 47–48.

²⁰ KRÄMER 1985, 30.

²¹ NOVOTNÁ 2014, 47–48.

²² MOZSOLICS 1985, 140.

²³ KEMENCZEI 1991, 30–31; KEMENCZEI 1996, 77.

²⁴ VON QUILLFELDT 1995, 173–180.

²⁵ HARDING 1995, 76–77; KRÄMER 1985, 28–29.

Typ,²⁶ Typ Liptau,²⁷ Typ P,²⁸ Typ Liptov és Typ Högl.²⁹ A Högl/Liptau-típusú kardok elterjedése elsősorban Szlovákia és Északkelet-Magyarország területén figyelhető meg, de példányaik megtalálhatók Románia, Ukrajna kárpátjai és Kárpátokon kívüli területén, továbbá a Balkán északi részén. Nyugati irányban Ausztria, Csehország és Németország területén fordulnak elő. Legészakabbi megjelenésük Lengyelország és Dánia területén dokumentálható. A Högl/Liptau típussal párhuzamba állítható kardformákat a Kárpát-medence területén a Ha A1-től a Ha B1-ig deponálják, hasonlóan nagyobb időszakot valószínűsít a kardformára vonatkozó egyetlen abszolút dátum is, ami a Mittleres Koppentali sírból származik: 1270–970 Cal. BC.³⁰ A fentiekkel nagyjából jól korrelál Winiker Ha A1-Ha A2-es keltezése is az ellentmondásos datálású žateci sírkardjára.³¹

5. *Tachlovice* *schwerter*: Az ún. Tachlovice kardok a nyugat-európai késő bronzkor és kora vaskor egyik legkarakteresebb formájába sorolhatók. A munkában vizsgált három, helyi leletekkel datálható típus (Typ Kirschgartshausen, Typ Hostomice, Typ Stölln) elterjedése Csehország területén kívül fedi Németország, Franciaország, Svájc, Lengyelország, Szlovénia és Norvégia vidékét. A formák kronológiai értékelésében fontos szerepet játszanak a Ha B2/3-ra keltezhető késő urnamezős (Ha B2/3), zárt depó- (Velké Žernoseky, Svárov-Rymaň, Tachlovice, Lžovice) és sírleletek (Hostomice, Most).³²

A kötet végén összesen 31 tábla található, melyek a monográfiában taglalt kardtípusokat mutatják be. A 2000-es évek PBF köteteihez képest eltérő módon, csak markolatok rajzait dolgozták ki, a teljes kardtestekről csak körvonalas képet láthatunk.³³ A legutolsó táblák a bemutatott formák csehországi elterjedését és fő típusait jelenítik meg.³⁴ Ez esetben könnyebben értelmezhető lett volna, ha az elsősorban díszítés alapján szétválasztott típusok nem körvonalas rajzokkal jelennek meg.³⁵ Különösen, mivel sajnálatos módon hiányzik a PBF kötetek többségében megjelenő, tipokronológiai áttekintést segítő összefoglaló táblázat,³⁶ utóbbit jelen recenzió szerzője az 1. képen (1. kép) kísérelte meg pótolni a kutatás számára.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Winiker munkája a késő bronzkori fegyverzet kutatásának egy új, megkerülhetetlen forrása. A monográfiában vizsgált fémmarkolatok kardok interregionális kapcsolatai miatt eredményei nem csak a helyi, hanem a nemzetközi régészeti kutatást is egy új kézikönyvvel gazdagították. Műve alaposan és jól összegzi a korábbi cseh és német régészet eredményeit, emellett új adatokat és nézőpontot is nyújt ezen fegyvercsoporttal foglalkozó kutatók számára.

TARBAY JÁNOS GÁBOR
Magyar Nemzeti Múzeum
1088 Budapest, Múzeum krt 14-16.
tarbay.gabor@mnm.hu

IRODALOM

BADER, TIBERIU

1991 Die Schwerter in Rumänien. Prähistorische Bronzefunde IV/8. Stuttgart.

BESL, CHRISTOPH-MÖDLINGER, MARIANNE-NTAFLOS, THEODOROS-SALASBERGER, DIETMAR

2010 Untersuchungen zu Herstellung und Gebrauch eines Schalenknaufschwertes aus Unterradlberg, Niederösterreich. Fundberichte aus Österreich (Wien) 48 (2009), 47–57.

BUNNEFELD, JAN-HEINRICH

2016 Älterbronzezeitliche Vollgriffschwerter in Dänemark und Schleswig-Holstein. Studien zu Form, Verzierungen, Technik und Funktion. Teil II: Listen, Karten und Tafeln. Studien zu nordeuropäischen Bronzezeit 3. Büttelborn.

CHVOJKA, ONDŘEJ

2016 Recenze/Julian Winiker, Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IV, 19. Band. Památky archeologické (Praha) 107, 410–411.

²⁶ MOZSOLICS 1985, 12–13.

²⁷ BADER 1991, 128–133.

²⁸ KEMENCZEI 1991, 34–40.

²⁹ NOVOTNÁ 2014, 49–68.

³⁰ WINDHOLZ-KONRAD 2015.

³¹ WINIKER 2015, 55–56.

³² WINIKER 2015, 71–77.

³³ WINIKER 2015, Taf. 1–24.

³⁴ WINIKER 2015, Taf. 26–31.

³⁵ Pl. NOVOTNÁ 2014, Taf. 58–42.

³⁶ Pl. HARDING 1995, Taf. 67; VON QUILLFELDT 1995, 137; BADER 1991, Taf. 75; NOVOTNÁ 2014, Taf. 43.

- HARDING, ANTHONY
1995 Die Schwerter in ehemaligen Jugoslawien. *Prähistorische Bronzefunde IV/14*. Stuttgart.
- HAVLÍKOVÁ, MARKÉTA
2016 *Pravěké válečnictví: účel meče ve společnostech doby bronzové (Prehistoric warfare: significance of sword in Bronze Age societies)*. Západočeská univerzita v Plzni Filozofická fakulta. Plzeň. Közöletlen MA szakdolgozat.
- HORN, CHRISTIAN
2013 *Weapons, Fighters and Combat. Spears and Swords in Early Bronze Age Scandinavia*. *Danish Journal of Archaeology (Abingdon)* 2013, 1–25.
- HRALA, JIŘÍ
1954 *Ze současné problematiky evropského pravěku*. *Archeologické Rozhledy (Praha)* 6, 215–208.
1958 *K datování českých nálezů mečů auvernierského typu (A la datation des trouvailles tchèques d'épées du type d'Auvernier)*. *Památky archeologické (Praha)* 49, 412–421.
- KEMENCZEL, TIBOR
1991 *Die Schwerter in Ungarn II. (Vollgriffschwerter)*. *Prähistorische Bronzefunde IV/9*. Stuttgart.
1996 *Angaben zur Frage der endbronzezeitlichen Hortfundstufen im Donau-Theißgebiet*. *Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)* 53–92.
- KYTLICOVÁ, OLGA
2007 *Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen*. *Prähistorische Bronzefunde XX/12*. Stuttgart.
- KRÁMER, WOLFGANG
1985 *Die Vollgriffschwerter in Österreich und der Schweiz*. *Prähistorische Bronzefunde IV/10*. München.
- MOZSOLICS, AMÁLIA
1985 *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*. Budapest.
- MÜLLER-KARPE, HERMANN
1959 *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*. *Römisch-Germanische Forschungen* 22. Berlin.
1961 *Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern*. München.
- NOVÁK, PETR
1975 *Die Schwerter in der Tschechoslowakei I*. *Prähistorische Bronzefunde IV/4*. München.
- NOVOTNÁ, MÁRIA
2014 *Die Vollgriffschwerter in der Slowakei*. *Prähistorische Bronzefunde IV/18*. Stuttgart.
- VON QULLFELDT, INGEBORG
1995 *Die Vollgriffschwerter in Süddeutschland*. *Prähistorische Bronzefunde IV/11*. Stuttgart.
- RAJKOLHE, RAJESH-KHAN, J. G.
2014 *Defects, Causes and their Remedies in Casting Process: A Review*. *International Journal of Research in Advent Technology* 2/3, 375–383.
- ŘÍHOVSKÝ, JIŘÍ
2000 *Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter in Mähren*. *Pravěk Supplementum* 7. Brno.
- SALAŠ, MILAN
2005 *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I. Text*. Brno.
- STOCKHAMMER, PHILIPP WOLFGANG
2004 *Zur Chronologie, Verbreitung und Interpretation urnenfelderzeitliche Vollgriffschwerter*. *Tübinger Texte Materialien zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie* 5. Rahden/Westf.
- SYCH, DAWID
2014 *Research Perspectives of the Traceology of Metal Artifacts*. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 56, 31–40.
- WINDHOLZ-KONRAD, MARIA
2015 *Der spätbronzezeitliche Grabbefund aus dem steirischen Koppental in Bad Aussee*. http://www.via-historia.at/pdf/grabungen/2015_Grabbefund_Koppental.pdf (2017.03.18.).
- ZHAO, H. D-WANG, F.-LI, Y. Y.-YIA, W.
2012 *Experimental and Numerical Analysis of Gas Entrapment Defects in Plate ADC12 Die Casting*. *Journal of Materials Processing Technology* 209, 4537–4542.

Handbuch zur Geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa 1. Vom spätantiken Erbe zu den Anfängen der Romanik: 400–1000. Hrsg.: Lübke, Christian–Hardt, Matthias. Deutscher Kunsverlag, 2017, 652 oldal, 600 kép.

Nagyszabású és kockázatos vállalkozást indított el a lipcsei Leibnitz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa (korábban GWZO), amikor kilenc kötetben Kelet-Közép-Európa művészetének történetét kívánja összefoglalni és értékelni a késő császárkortól napjainkig (a 9. kötet az 1945 és 2020 közötti időszakot tárgyalja majd).

Kelet-Közép-Európa fogalma alatt különböző nagyságú területeket ért a kutatás. A kötetek szerkesztői egy tágabb változatot vontak vizsgálat alá, amely az Elbától keletre eső, a nyugati kereszténységhez igazodó területet foglalja magában Dalmáciától a balti államokig. Ennek a hatalmas területnek természetesen nem egységes a fejlődése. Az Adria partján máig álló 4. századi keresztény és profán építményeket találhatunk; Litvánia uralkodója, Jagelló Ulászló és népe pedig csak az 1385-ös szerződés alapján – amelynek keretében feleségül vette Nagy Lajos királyunk Hedvig nevű lányát – vette fel a keresztény hitet. A kötetek az eltérő fejlettségi szintű és dinamikájú területeket nem tárgyalhatják a művészettörténet kanonizált korszakfogalmai szerint, így a kronológiát alapul véve, a kultúrtörténet határköveihez igazodva adnak keresztmetszetet a művészetek történetéről. Ezért lesz a második kötet címe „A romanikától a korai gótikáig”, a negyediké „A reneszánsztól a barokkig”. A tájékozódást és az összehasonlíthatóságot a minden kötetben megtalálható, a különböző területek, régiók történéseit bemutató időszak és térképek biztosítják. Az adott korszak(ok) régiókénti történetét és művészetét esszék értékelik, amikhez kötetenként a 300 legfontosabb és legjelentősebb tárgyat ábrázoló és leíró katalógus csatlakozik. A könnyebb megértést és tájékozódást szolgálja a speciális fogalmakat magyarázó glosszárium, a név-, a helység- és a tárgymutató, illetve a bőséges irodalomjegyzék.

Az első kötet a 400 és 1000 közötti hat évszázad művészetével foglalkozik, a késő antik örökségtől a romanika kezdetéig. Először a sorozat és a kötet kiadói mutatják be három tanulmányban elképzeléseiket, céljaikat, illetve a kiindulási alapokat a „Művészettörténet-írás Kelet-Közép-Európában és Kelet-Közép-Európa a művészettörténet-írásban” című tanulmányban. A konkrét téma előszavát *Christian Lübke* írta meg „Történeti körülmények és keretfeltételek” címmel. Ezt követi az időszak 300-tól 1000-ig, tízévenkénti bontásban, majd a különböző időszakok fontos

helységeit és lelőhelyeit bemutató öt térkép. Az időszakon több pontatlanság is szerepel, pl. a hunok már 375-ben megjelentek a Kárpát-medencében, Szvatopluk fejedelem 884-ben elfoglalta Pannonia Inferiort, a magyarok pedig 896-ban meghódították a Kárpát-medencét. A Kárpátoktól északra eső terület lelőhelyei csak az utolsó két térképen (Karoling-kor, az Ottók időszaka) szerepelnek. Az első a késő antik helységeket és lelőhelyeket ábrázolja. Tác-Gorsium helyett azonban Székesfehérvár szerepel, Ságvár helyett Sárvárt tünteti fel az egyik belső erőd helyeként, Fenépuszta pedig le is maradt.

Tizenkét esszé képekkel bőven illusztrálva, minden részletre kiterjedő lábjegyzetekkel mutatja be hat (nyolc) évszázad művészetét (a legkorábbi tárgyak 3–4., a legkésőbbiek 10–11. századiak). A szerzők szakterületük nemzetközileg is elismert kutatói (két magyar, két osztrák, egy horvát, három-három cseh és lengyel, négy német).

Az első két tanulmány (*Heinrich-Tamáška Orsolya*, *Franz Glaser* és *Wilfried Franzen*) a római világ átalakulásával, illetve a korai kereszténység emlékeivel foglalkozik, de megismerhetjük a tárgyakon alkalmazott különféle ötvöstechnikákat és – többek között – a germán állatstílusok kialakulását is.

A következő rész „A törzsi identitás művészeti megjelenésformái” címet viseli. Ezen belül *Dieter Quast* a hunok, *Falko Daim* az avarok, *Sebastian Brather* a szlávok és a baltiak, *Révész László* pedig a honfoglaló magyarok történetével és művészeti emlékeivel, elsősorban ötvöstermékekkel, ékszerekkel foglalkozik utalva előképeik eredetére, a külső kapcsolatokra és az általuk megjelenített hitvilágra. A Kárpát-medence roppant gazdag, 6–8. századi és honfoglalás kori ékszereiről a legújabb kutatási eredmények alapján kapunk egy részletes áttekintést.

Az ezt követő részben „A korai missziós időszak művészeté” összefoglaló cím alatt hat esszé található. Az első szerzője *Matthias Hardt* (Salzburg és Hamburg. Térítés a Frank Birodalom délkeleti és északi peremén). A történeti források alapján összefoglalja a térítés történetét a karantán földön és a Dunántúlon a 8. század közepétől a 9. század végéig; ezután pedig az ugyancsak Nagy Károly idején megkezdett térítést a Majna és a Rednitz menti szlávok körében, ami a hamburgi püspökség és a brémai érsekség alapításá-

hoz vezetett. Ellentétben a többi szerzővel M. Hardt nem támaszkodik a régészet eredményeire. Pl. a zalavár-várszigeti Szt. Adorján-templom építése kapcsán csak azt sorolja fel, hogy a CBC szerint Liupram érsek kőműveseket, festőket, ácsokat és kovácsokat küldött, de nem említi, hogy a feltárás során a templom mellett előkerült a harangöntő műhely és a színes ablaküvegeket gyártó műhely, amelyekhez minden bizonnyal ugyancsak Salzburgból érkeztek a mesteremberek. Képanyaga csak illusztráció – holott a kötet szerkesztőjeként minden bizonnyal olvasta *Szólke Béla Miklós* szabatos tárgyleírásait a katalógusban. Nem ismeri a Magyar Nemzeti Múzeum 2014-es, a Karoling-kort bemutató állandó kiállítását, illetve a megnyitóval egyidejűleg kiadott angol nyelvű katalógusban közzétett új eredményeket. A több mint száz lábjegyzetben csak egyetlen magyar szerzőre hivatkozik (Deér József 1965-ben a Nagy Károly-kötetben megjelent tanulmányára). *Miljenko Jurković* tanulmánya (Karoling-megújítás. Építészet és díszítőelemek az Alpok-Adria régióban) is érinti területünket, de főleg a bizánci fennhatóság alatti tengerparti városok és a horvát fejedelemség gazdag építészeti emlékeivel, kőfaragványaival foglalkozik. *Lumír Poláček* a morva fejedelemség építészetét és iparművészeti emlékeit mutatja be. Dalmáciával ellentétben itt csak alapfalak és stukkó- vagy fal-festménydarabkák kerültek elő. Egyébként ő is, akárcsak M. Hardt nyitrai fejedelemnek tartja Pribinát. Viszont annál több a korábbi ásatások során előkerült magas szintű iparművészeti emlék. Érdeme, hogy a legújabb kutatások alapján kritikusan szemléli a korábbi véleményeket az ún. bizánci-orientális vagy veligrádi típusú ékszerekről és azok keltezéséről. *Zofia Kurnatowska* a főúri központokról, a székhelyek létrehozásáról írt. A társadalmi változások, az új vezető réteg kialakulása együtt járt egy új településszerkezettel, a rezidenciák felépítésével. Először fából, vakolt faszerkezettel készültek az épületek, majd nyugati mintára kőből. A Přemyslidák és a Piastok központjaira a palota és a hozzáépített kápolna a jellemző. *Petr Sommer* a cseh- és lengyelországi térítéssel és templomépítéssel foglalkozik tanulmányában. Az egyházszervezet kiépítése Csehországban kezdetben gyorsabban haladt, a prágai püspökséget 970-ben alapították, de aztán Lengyelország és Magyarország „beelőzt”, hiszen 1000 táján királysággá alakultak, és

Gniezno, illetve Esztergom érsekséggé váltak. Az utolsó tanulmányban *Hanna Kóčka-Krenz* a nyugati szlávok 10. századi ékszereit mutatja be. A társadalmi átalakulással együtt változott a reprezentációkultúra is. Viszonylag kevés a nyugati import, a morva formák továbbfejlesztése a jellemző a cseh és lengyel területeken.

A katalógus 294 tétele több mint 300 tárgyat, illetve régészeti jelenséget takar. Ezeket 128 táblán és a tanulmányok szöveg közti képein vagy a leírásokhoz kapcsolódó színes fényképeken, alaprajzokon, axonometrikus ábrázolásokon mutatják be. (A szöveg közti képek egy részének leírása nem szerepel a katalógusban.) A szakszerű, a legfontosabb irodalmi említéseket is felsoroló tárgyleírásokat 50 szakember készítette el, közülük tizenketten magyarok. Az első tétel Diocletianus palotája Splitben, az utolsó egy 10–11. századi mákfejes számszeríjfibula Litvánia területéről. A tárgyalt időszak és terület szinte minden nagy fontosságú vagy reprezentatív lelete, illetve kincsleletének egy vagy több darabja megtalálható ebben a válogatásban. Az egyes területek és tárgytípusok között nem mindig sikerült a kellő arányt megtalálni. A kutatások hiányosságai és a tárgyi anyag viszonylagos szegénysége magyarázza a Baltikum szerényebb megjelenését; a dalmáciai roppant gazdag, 8–10. századi kőfaragványok, építészeti elemek talán túlreprezentáltak. Csak egyetlen szubjektív hiányérzetem van. A késő Keszthely-kultúra kizárólag a Balaton nyugati végén előforduló, 8. századi, jellegzetes, nagyméretű kosaras függői és hasított szárú stílustípus kimaradtak. A katalógus 22 részre tagolódik, és ezek nem minden esetben igazodnak az esszéek sorrendjéhez.

A mutatókat már említettem, de külön ki kell emelni a részletes, több mint 60 oldalt felölelő irodalomjegyzéket, amiben 2015-ig minden fontos, a témával foglalkozó munka megtalálható.

A 652 oldalas, jó minőségű papírra, kitűnő nyomdatechnikával elkészített kötet nagy nyeresége a régészettudománynak és a művészettörténetnek egyaránt, mert szakmailag teljesen megalapozott, ugyanakkor képeskönyvként a nagyközönség számára is élvezhető. Csak remélni tudjuk, hogy a terveknek megfelelően mind a kilenc kötet elkészül.

MÜLLER RÓBERT
mullerrobi@gmail.com

Interdiszciplinaritás – Archeometriai, régészeti és művészettörténeti tanulmányok. Szerk.: Ridovics Anna-Bajnóczi Bernadett-Dági Marianna-Lövei Pál. MNM-Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2017, 345 oldal.

A magyarországi archeometriai kutatás meghatározó alakja, Tóth Mária (Totyi) előtt tisztelgő kötetben 21 szerző tanulmányát olvashatjuk három nagyobb témacsoportba – régészet és művészettörténet, archeometria, restaurálás – rendezve.

A régészeti tanulmányok sorát Dobosi Viola nyitja a hazai paleolitikum kutatásának és az azt segítő természettudományos vizsgálatoknak az áttekintésével. A dolgozat elsősorban a környezetrégészet fejlődéstörténetére összpontosít, az élettelen és élő környezet kapcsolatát vizsgálja a régészet szemszögéből.

Bánffy Eszter a Vinča-kultúra és Délkelet-Európa őskori figurális ábrázolásainak kapcsolatrendszerét, valamint a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe lefoglalás során bekerült, stílusuk alapján két csoportba sorolható agyagszobrocskák, idolkok eredetiségét vizsgálja. Az első csoportban stíluskritikát alkalmazva zárható ki az eredetiség: a Vinča-kultúrára jellemző díszítéseket, stíluselemeket szabadon használta fel a készítő, némi művészi értékkel is bíró új tárgyakat alkotva. A második csoport készítői tudatosan – a hamisítás szándékával – törekedtek az anyagösszetételben és a megformálásban is hűen utánozni az újkőkori tárgyakat, és csak az archeometriai vizsgálatnak (TL analízis) köszönhetően sikerült bizonyítani 20. századi eredetüket. Az anyagvizsgálat részletes ismertetését Sipos György-Tóth Orsolya-Bozsó Gábor cikkében találjuk a kötet második nagy egységében, az archeometriai részben.

Liptay Éva az ókori Egyiptom hitvilágát különböző típusú anyagokhoz kapcsolódó szimbolikus jelentések, valamint az egyes anyagok imitációjának vagy helyettesítésének analízisével kutatja. Az egyiptomiak hite szerint az imitáció ugyanúgy képes az anyagot mágikus erővel, szimbolikus jelentéstartalommal feltölteni, mint az eredeti anyag. Az Egyiptomi Gyűjteményből három tárgycsoportot kiválasztva mutatja be a szerző az imitációk kiválasztásának főbb típusait és hitvilági hátterét.

Dági Marianna a Thesszalonikihez közeli sedesi temető mészkő lapokból épült, belül márványlapokkal borított, fiatal nő vázát rejtő I sírjában talált, Kr. e. 4. századra keltezhető ékszer-együttest vizsgálja tanulmányában. A kora hellenisztikus Makedónia aranyműves műhelyeinek azonosításában játszik jelentős szerepet a diadém

(oroszlánfejes fülbevaló, ívfibulapár, függő és vésett díszű gyűrű) összehasonlító technikai elemzése. A szerző által végzett mikroszkópos analízis eredményeként sikerült kimutatni, hogy a sírból származó valamennyi tárgyon azonos technikai jellemzők, jellegzetes hibák (pl. forrasztási pontatlanságok) adathozhatóak, amelyek egy mesterhez, a „sedesi aranyműveshez” kötik a lelet-együttest.

A kínai Tang-dinasztia (618–906) idejéből származó – elsősorban vadászokat, előkelő hölgyeket, mulattatókat, ritkábban kereskedőket és követeket ábrázoló – sírkerámiák alapján vizsgálja Fajcsák Györgyi a korszak szokásait, viseletét. A Selyemúton folyó élénk kereskedelemnek köszönhetően a sírkerámiák közt megjelentek a kínaitól eltérő fizikumú és ruházatú idegenek, pl. irániakat mintázó szobrok, valamint a luxustermekek szállításában szerepet vállaló tevehajcsárok és felmálházott állataik.

„Márvány, homokkő, interdiszciplinaritás” címmel közöl tanulmányt Marosi Ernő a középkori kőfaragványok provenienciájának kérdéséről. A szerző kiegészíti a művészettörténeti érvelést, a faragástechnikai elemzést a természettudományos analitikával (geológiai és geokémiai vizsgálatokkal), és így esélyt lát a 13. századi márvány- és homokkő-leletanyagban a lokális bányakörzetek, műhelyek kimutatására.

A székesfehérvári Szűz Mária-prépostság 11. századi márványfaragványait ezúttal Havasi Krisztina vette számba. A folyamatban lévő anyagvizsgálatok „előhangjának” szánt bemutatásban a szerző a tervezett vizsgálatokat indokolja, melyek során arra a kérdésre keresnek választ, hogy a bazilika márvány építészeti tagozatai és padlólapjai a Szent István-szarkofághoz hasonlóan másodlagosan felhasznált római faragványokból készültek-e, esetleg a 11. századi építkezések idején nyitott bányákból vagy importból származnak.

Székesfehérvári témát dolgoz fel Biczó Piroska is, aki tanulmányában III. Béla és Antiochiai Anna vörösmárvány sírlapjainak kutatását ismerteti. Az 1848 decemberében előkerült polírozott vörösmárvány lapokkal fedett és mészkő kváderekből kialakított sírokat Érdy János dokumentálta. Az Érdy-féle szűkszavú leírás alapján készült „rekonstrukció” a sírlapok megmunkálási különbségeiből (polírozott vagy durva, göröngyös) és különféle méreteiből adódóan

hibásnak bizonyult; Biczó Piroska elemzéseinek köszönhetően sikerült III. Béla és Anna temetkezését hitelesen rekonstruálni.

Mentényi Klára a Székesfehérvár és Fejér megye területén talált középkori gránitoszlop-töredékeket gyűjtötte össze cikkében. Biczó Piroska fehérvári ásatási eredményeire támaszkodva Mentényi Klára a gránitoszlopokat a nyugati karzat tartóoszlopaiként vagy a nyugati építmény oszlopokkal tagolt tereként interpretálja. Az átfaragott római oszlopok provenienciájának meghatározása 11. századi felhasználásukra is magyarázatot adhat.

A középkori Magyarországon alkalmazott festett kőimitációs épületdíszítés kérdését és európai párhuzamait járja körbe Lővei Pál. A vésett kőtáblákat helyettesítő festett táblák a 12. századtól adatolhatók Katalóniából és Németországból, majd az 1300-as években megjelentek hazánkban is. A festett kőimitációk alkalmazása az építési tagozatokon, boltozati bordákon a leggyakoribb. Antik hagyományokra tekint vissza a márvány falburkolat festéssel történő imitációja, amire jó példa a veszprémi Gizella-kápolna lábazati sávja.

D. Mezey Alice a Nádasdy család egervári kastélyának építéstörténetét a habarcsanyag természettudományos vizsgálatával pontosítja. A 16. század második harmadában épült négy sarokbástyás, zárt udvaros reneszánsz téglapépület az Egervári család írott forrásokból ismert Árpád-kori mocsárvárának helyén épült az 1550–60-as években. A birtoktörténeti okleveles adatok áttekintése mellett az építéstörténet és a Tóth Mária által végzett építési anyag-vizsgálatok kapnak hangsúlyt.

Pattantyús Manga a carrarai márvány szobrászati nyersanyagként való felhasználását vizsgálja a reneszánsz művészetben. Az Apuai-Alpokban bányászott fehér márvány kőfejtőinek lokalizálásához elengedhetetlen az anyagvizsgálati módszerek alkalmazása. A bányákat, a márvány megmunkálásának lépéseit a tökéletes nyersanyag kiválasztása miatt többször a carrarai hegyekbe látogató Michelangelo leírásait felhasználva ismerteti a szerző.

A kötet szerkesztői – Ridovics Anna és Bajnóczi Bernadett – May Zoltánnal hármásban jegyzik a kék mázas habán kerámiák anyagvizsgálati és tudományos elemzését. Közel 140 mintát vizsgáltak elektron-mikroszondás és XRF módszerrel. A minták mindegyikében kimutatható volt az ón, kétharmadukban viszont a kék színért felelős kobalt mellett uránt is találtak, ami a készítés helyét (Alvinc, Sárospatak vagy Szobotiste) jelöli ki. A kék mázas habán kerámiákon belül önálló csoportot alkotnak az ún. „bányavárosi műhely”

termékeinek tartott kék és fehér alpmázás, 17–18. századi edények és kályhacsempék. Utóbbiak között urántartalmú mázuk mellett stílusuk is egy csoportba köti az árkádíves, keretezett csempéket, melyeknek legszebb példánya a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött liptónádasdi kályha.

A kötet második nagy tartalmi egységét, az *Archeometriát*, Mozgai Viktóriának az aranyelemek származási helyére vonatkozó, roncsolásos és roncsolásmentes vizsgálati módszereket bemutató tanulmánya nyitja. Az aranybányászás történetét és a kitermelés/feldolgozás módszereit az ókortól tekinti át a szerző. A régészeti aranytárgyak kémiai összetételének meghatározásához rendelkezésünkre álló módszerek áttekintése mellett bemutatja a proveniencia-vizsgálatokban új lehetőségeket rejtő platina fémzárványok kémiai és ozmiumizotóp-összetételének vizsgálatát is.

T. Bíró Katalin jegyzi a „Röntgendiffrakció a kőeszközök nyersanyagvizsgálatában” című tanulmányt, melyben a kőeszközök proveniencia-vizsgálatában alkalmazott petroarcheológiai módszerek, köztük a röntgendiffrakció kutatástörténetét (Vértes László és Tóth Lajos első sikeres nyersanyag-meghatározásától a modern roncsolásmentes vizsgálatokig) és felhasználásuk lehetőségeit tekinti át.

Szakmány György és Nagy Anna szerzőpáros a pásztázó elektronmikroszkópos és röntgenpordiffrakciós vékonycsiszolatból végzett kerámiapetrográfiai leírás módszertanát a készítőtechnológia sorrendjében ismerteti: az alapanyagok típusait és származási helyeit, a soványító anyagokat, a felületkezelést, szárítást és kiégetést.

Két Vas megyei lelőhely – Szombathely-Zanat és Szombathely-Országúti-dűlő – Árpád-kori kerámiaanyagának petrográfiai elemzését Kreiter Attila, az ásató Skriba Péter, valamint Pánczél Péter foglalta össze. A nagyszámú (95 db) kerámiaminta vékonycsiszolati elemzése során a kézi korongon készült kerámiák készítőtechnikai sajátosságaira fókuszáltak. Megállapították, hogy a 10–13. században a fazekastechnika fejlődésében az alapanyag és soványítás szempontjából nem történt jelentősebb előrelépés, csak kisebb változások mutathatók ki pl. a felületkezelésben.

A Szépművészeti Múzeum egyik reneszánsz mázas terrakotta Madonna-szobrának archeometriai vizsgálatát a kötet egyik szerkesztője – Bajnóczi Bernadett – által vezetett munkacsoport (Nagy Géza, May Zoltán, Boros Ildikó és Pattantyús Manga) végezte. Az agyag alaptest és a máz elektron-mikroszondás, röntgen-pordiffrak-

ciós és ICP-AES módszerrel történő elemzése megerősítette a művészettörténészek által feltételezett firenzei készítési helyet.

Pintér Farkas a Budapest 19. századi építészetében jelentős szerepet játszó kötőanyag, a románcement vékonycsiszolatos vizsgálatával a cement kiváló kötőanyag-tulajdonságait biztosító adalékanyagokat azonosította. Eredményei nagyban hozzájárulhatnak a századfordulós épületek sikeres rekonstrukciójához.

A kötet záró tanulmánya egyben az utolsó fejezet, a *Restaurálásról* szóló egyetlen tanulmány is. Hugyecsek Balázs és May Zoltán a meisseni

porcelánok mintájára készült herendi díszkancsók restaurálásához elvégzett anyagvizsgálatok tanulságait foglalja össze, törekedve a készítés-technikai részletek kibontására.

A közel 350 oldalas, színes ábrákkal ellátott kötet méltó tisztelgés Tóth Mária munkássága előtt.

SIMONYI ERIKA
Magyar Nemzeti Múzeum
1088 Budapest
Múzeum krt. 14-16.
simonyi.erika@mnm.hu